

3. Fung B. Digital Diplomacy: Why It's So Tough for Embassies to Get Social Media Right [Elektronnyj resurs] // The Atlantic. – Rezhym dostupu: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2012/10/digital-diplomacy-why-its-so-tough-for-embassies-to-get-social-media-right/263744/>

4. HANSON F. Revolution @State: The Spread of Ediplomacy [Elektronnyj resurs] // Lowy Institute for International Policy, March, 2012. – Rezhym dostupu: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/03_ediplomacy_hanson.pdf

5. Vyznachennja ponjattja «elektronna dyplomatija» [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.techopedia.com/definition/29050/ediplomacy>

6. Kurbalija J. 25 Points for Digital Diplomacy [Elektronnyj resurs] // Huffingtonpost, April 11, 2016. – Rezhym dostupu: https://www.huffingtonpost.com/entry/25-points-for-digital-diplomacy_us_581c78bae4b0334571e099ec

7. Sandre A. Digital diplomacy: conversations on innovation in foreign policy. Published by Rowman&Litlletfield, USA, 2015.

8. Pearson J. Diplomacy – one tweet at a time [Elektronnyj resurs] // 27 March 2017. – Rezhym dostupu: <https://blogs.fco.gov.uk/jpearson/2017/03/27/diplomacy-one-tweet-at-a-time/>

9. Westcott N. Digital Diplomacy: The Impact of the Internet on International Relations [Elektronnyj resurs] // Oxford Internet Institute, Research Report 16, July 2008. – Rezhym dostupu: <https://www.oii.ox.ac.uk/archive/downloads/publications/RR16.pdf>

10. Digital Diplomacy review web-site [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://digital.diplomacy.live/ranking-and-rating/>

11. Social media use guidance. Foreign and Commonwealth Office web-site [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.gov.uk/government/organisations/foreign-commonwealth-office/about/social-media-use>

Bugar A. A., postgraduate student, National Institute for Strategic Studies (Ukraine, Kyiv), alinabugar@gmail.com

New technologies in diplomacy: influence of innovations and communications on the effective international policy and image of the country

The author analyzes changes in the modern diplomacy in the era of social networks and emergence of new digital technologies. The article discovers how technology and digitalization affect international relations and image of the states. In particular, the author analyzes digital diplomacy trend and its influence on the methods of conducting state's foreign policy and on the informational presence.

Keywords: digital diplomacy, digital and informational technologies, international relations, image of the country.

* * *

УДК 321.02:005.42:004

Василевич Ю. В.,

кандидат історичних наук, доцент кафедри політології, Миколаївський національний університет ім. В. О. Сухомлинського (Україна, Миколаїв), vasilevich.80@gmail.com

ЕЛЕКТРОННА ДЕМОКРАТІЯ ЯК ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ КРИЗИ ДОВІРИ ДО ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

Довіра громадян є базовим фактором легітимації влади. Однак, недоліки функціонування політичної системи України підривають стан довіри між учасниками суспільно-політичних відносин. Мета статті полягає в аналізі е-демократії як ефективного засобу подолання кризи суспільної довіри до держави і підняття рівня легітимності чинних владних інститутів. Особливу увагу надано таким її формам, як електронне урядування та електронна участь. У процесі дослідження задіяні методи аналізу і синтезу, структурно-функціональний та метод порівняльного аналізу, описовий, критичний і статистичний методи. Доведено, що політична реальність вимагає реконструкції політичних інститутів демократії, а е-демократії в цьому процесі відведено значиму роль. Оцінка стану і перспектив розвитку е-демократії в Україні дає підстави стверджувати про, по-перше, помітні досягнення телекомунікаційної інфраструктури і доступність Інтернету для широкого кола користувачів; по-друге, реальний попит на ресурси для політичної участі громадян.

Ключові слова: політична система, криза суспільної довіри, е-демократія, е-урядування, е-участь.

Сьогодні політична система України перебуває у нестабільному стані, що негативно позначається на суспільно-політичних відносинах, знижуючи рівень суспільної довіри до держави та її інститутів. Саме тому, особливого значення набуває розроблення практичних шляхів покращення взаємодії української влади з населенням. На наш суб'єктивний погляд, одним із засобів подолання вад чинної системи державного управління та підняття рівня довіри громадян до державних інститутів є електронна демократія.

Е-демократія – це базова основа інформаційного суспільства. Інтерактивність, швидкість передачі інформації, утворення мережових спільнот позитивно позначаються на розвитку та функціонуванні демократичної політичної системи [1, с. 164]. Крім того, впровадження механізмів е-демократії виводить суспільно-політичні відносини на якісно новий рівень, надаючи можливість громадянам впливати на політичний процес, тим самим наближаючись до політиків, до політичної системи вцілому.

Дослідження феномена е-демократії, її форм, а також перепон на шляху до втілення у життя на загальнотеоретичному рівні обумовлено потребою політологічної науки. У наукових колах існують різні підходи до аналізу цього явища. Розвитку е-демократії в Україні та за її межами присвячено дослідження О. Дубаса, Ю. Мазурок, А. Колодюка, В. Горбатенко, Й. Масуди, М. Хагена, С. Кліфта, І. Лопушинського, Л. Малишенка, Н. Чорної, І. Коршунової, Н. Обривкової, Л. Малишенка, К. Сичик та ін.

Зарубіжні дослідники Й. Масуда, М. Хаген, С. Кліфт, С. Лондон сходяться на тому, що в основі концепції е-демократії, перш за все, лежить можливість громадян відкрито виявляти свою політичну активність за допомогою комп'ютерних комунікацій. Е-демократія передбачає застосування новітніх інструментів обміну інформацією, засобів зв'язку держави і громадян.

Сьогодні у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі також активно розробляється питання електронного урядування, досліджуються особливості його впровадження в практику. А. Белл, М. Бонем, М. Ватковська, Д. Дубов, В. Єганов, П. Клімушин, С. Кліфт, А. Колодій, М. Міхровська, П. Норіс, А. Серенюк, В. Шверда, С. Чукут – провідні вчені, чий напрацювання присвячені теоретичним і практичним аспектам функціонування е-урядування. Ними розробляються методи та інструменти для оцінки реалізації концепції е-урядування на рівні національних держав і регіонів.

Метою даного дослідження є аналіз е-демократії як ефективного засобу подолання кризи довіри громадян України до держави і підняття рівня легітимності чинних владних інститутів. Особливу увагу надано таким її формам, як електронне урядування та електронна участь.

Відповідно до схваленої 15 травня 2013 р. Кабінетом Міністрів України Стратегії розвитку інформаційного суспільства одним із напрямків державної політики є впровадження механізмів е-демократії. Вона покликана суттєво посилити та прискорити демократичні перетворення в усіх сферах життєдіяльності суспільства, а також підняти рівень громадської ініціативи у виробленні політики.

У вересні 2017 р. уряд схвалив Концепцію розвитку е-урядування в Україні, завданнями якої є підвищення

ефективності, відкритості та прозорості діяльності владних інститутів, а також розвиток сучасних електронних форм взаємодії державних органів влади з населенням.

Варто вказати, що е-урядування спрямоване на забезпечення права громадян на доступ до офіційної інформації; надання громадянам об'єктивної і достовірної інформації про діяльність органів державної влади, тим самим підняття рівня довіри до держави; забезпечення співробітництва держави та її структур із населенням; збільшення і вдосконалення надання державних послуг на запити громадян; залучення населення до процесу вироблення політики; спрямування на економію матеріальних і часових ресурсів.

На шляху до впровадження е-урядування, яке б задовольняло потреби населення України та було ефективним засобом зв'язку між владою та громадянами, в 2014 р. створено Державне агентство з питань електронного урядування (<http://e.gov.ua>). Воно покликане забезпечити високий рівень відкритості, прозорості та ефективності роботи органів влади, а також нову якість обслуговування громадян і бізнесу, ліквідацію корупції за рахунок використання інформаційних технологій.

Із 2015 р. в Україні реалізується програма «Електронне урядування задля підзвітності влади та участі громади», розрахована на 2015–2019 рр. Програма передбачає, що використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) підвищить якість управління, вдосконалив взаємодію влади і громадян та сприятиме розвитку соціальних інновацій в Україні. Її завданнями є впровадження кращих стандартів е-урядування, поліпшення доступу громадян до інформації, підвищення прозорості та підзвітності органів влади, зміцнення ролі громадянського суспільства та просування е-демократії.

У рамках Програми створено електронну систему місцевих петицій (<http://e-dem.in.ua>), що покликана підвищити рівень якості обслуговування громадян із боку органів місцевого самоврядування і збільшити вплив громадськості на управлінські рішення.

Доступність вищого керівництва країни для населення забезпечується Урядовим порталом (<http://www.kmu.gov.ua/>). Ця система відкрита для доступу користувачам Інтернету, які можуть ознайомитися з матеріалами брифінгів, промовами, проектами законів, отримати інформацію щодо вакансій, реєстру документів, освіти, адміністративних послуг, молодіжної політики, соціального розвитку тощо.

Сьогодні також введена практика транслювати засідання уряду України в режимі онлайн на Youtube-каналі Кабінету Міністрів України.

Щорічно Департамент економічного і соціального розвитку ООН оприлюднює огляди розвитку е-урядування країн світу. Оцінка здійснюється за двома

критеріями: *індексом розвитку електронного уряду* (e-Government Development Index (EGDI)) та *показниками електронної участі населення* (e-Participation). Станом на 2016 р. Україна за EGDI піднялася на 62 позицію з 87, яку вона займала в 2014 р. Тенденцію змін основних показників простежимо у поданій таблиці [2–3].

Наведені показники розвитку е-урядування вказують, що найбільше Україна «піднялася» за індексом онлайн сервісів, що, у свою чергу, свідчить про покращення роботи державних систем із надання онлайн послуг та залучення громадян у процес прийняття політичних рішень.

Надзвичайно актуальними для України сьогодні є залучення громадян до вироблення політики засобами ІКТ. Через них формується новий тип відносин між політиками і населенням, зростає довіра громадян до політичних інститутів, посилюється рівень легітимності політичної системи.

Одним із показників рівня розвитку е-демократії та е-урядування є індекс електронної участі, який оцінює якість і користь надання онлайн послуг відповідними органами влади. Е-участь громадян у державних справах включає три складові: *електронну інформацію* (e-information), що передбачає розміщення на веб-сайтах органів влади інформації, що особливо цікава для суспільства; *електронні консультації* (e-consultation) з метою обговорень в онлайн режимі важливих для суспільства проблем; *електронні прийняття рішень* (e-decisionmaking) врахування онлайн внеску громадян у процес прийняття рішень, забезпечення постійного зворотного зв'язку [4, с. 7]. Станом на 2016 р. за індексом е-участі, що склав 0,7458, Україна посіла 32 місце серед 193 країн-членів ООН [3]. Для порівняння, відмітимо, що в 2014 р. за цим показником наша держава займала 77 позицію з показником індексу е-участі – 0,4314 [2].

У 2014 р. електронне інформування громадян в Україні становило 62,96%, е-консультації – 27,27%, в той час як електронне прийняття рішень за участі громадян країни – 0,00% [2]. Таким чином, станом на 2014 р. найповніше реалізувалась така форма е-демократії, як електронне інформування. Варто звернути увагу на те, що рівень участі населення України у прийнятті політичних рішень залишався досить низьким. За даними, опублікованими Департаментом ООН з економічних і соціальних питань у звіті за 2016 р., відповідні показники становлять 76,5%, 84,2% та 42,9% [3]. Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що найбільш помітні зрушення відбулися у розвитку е-консультацій та е-участі населення у прийнятті державних рішень.

На сучасному етапі одним із засобів залучення громадян України до формування і реалізації державної політики є е-консультації, які впроваджуються з метою взаємодії людей з органами влади і розширення сфери політичної комунікації, забезпечення відкритості

Таблиця

Показники розвитку е-урядування в Україні за період 2014–2016 рр.

Рік	Індекс онлайн сервісів	Індекс телекомунікаційної інфраструктури	Індекс людського капіталу	Індекс розвитку е-урядування
2014	0,2677	0,3802	0,8616	0,5032
2016	0,5870	0,3968	0,8390	0,6076

та прозорості діяльності органів публічної влади, зокрема політичного та нормотворчого процесу. Так, наприклад, урядовий інформаційно-комунікаційний ресурс «Громадянське суспільство і влада», зберігаючи основну свою якість інформаційного ресурсу, пропонує долучитися до управління державними справами через участь у розробці проектів нормативно-правових актів для підвищення якості та легітимності схвалюваних органами влади рішень із урахуванням думки усіх зацікавлених суспільних груп.

Кожен бажаючий має можливість взяти участь у розробленні будь-якого суспільно важливого нормативно-правового акта. Достатньо зареєструватися на сайті, ознайомитися з проектами актів, дати власну оцінку та надіслати пропозиції. Сайт працює як соціальна мережа, в якій можна створити персональний обліковий запис, власну сторінку чи сторінку організації, ділитися своїми міркуваннями з іншими учасниками. Система обговорення проектів розроблена таким чином, щоб бути максимально зручною і для громадськості, і для органу виконавчої влади, який відповідає за розроблення певного нормативно-правового акту. Зокрема, система автоматично розбиває проект закону на абзаци і дає можливість оцінювати, коментувати та висловлювати пропозиції щодо кожного з них.

Для представників органів виконавчої влади система автоматично формує звіт після завершення процесу консультацій. Отримані пропозиції та оцінки розглядаються органами виконавчої влади під час доопрацювання проектів відповідних нормативно-правових актів.

Найбільш активні відвідувачі можуть об'єднатися в експертні групи для обговорення проблемних питань державної політики та шляхів їх вирішення. Також користувачі сайту мають можливість визначити пріоритетні питання, що потребують вирішення в тому чи іншому регіоні, ознайомитися з результатами проведення громадських експертиз тощо.

Першочергово електронне залучення громадян виражається, насамперед, у їхній зацікавленості результатами діяльності владних інститутів. Досягається це шляхом оприлюднення на офіційних веб-сайтах відповідних звітів, доповідей, проектів рішень тощо. Відкрита, якісна інформація, що систематично оновлюється і доповнюється гарантує онлайн залучення населення до участі в суспільних справах. З іншого боку, результативність е-участі громадян досягається бажанням самих учасників включатися у процес прийняття рішень задля суспільної користі, брати на себе відповідальність, виступати акторами політичної комунікації.

Поряд із розширенням доступу до інформації зростають і можливості отримання онлайн послуг та активного включення в управління державою. Варто зауважити, що перехід на онлайн послуги зручний як для уряду, так і для громадян, оскільки зникає потреба в індивідуальних зустрічах, написанні паперових документів або в телефонному зв'язку з урядовими установами.

Доступність, підзвітність та відкритість політичних інститутів і політичних суб'єктів – лише одна сторона у формуванні демократичної системи. Необхідно наголосити на досягненні зворотного зв'язку між владою

і суспільством, щоб інформувати про те, як коментарі чи пропозиції громадян використовуються при формуванні остаточних рішень, чи знаходять відгук звернення громадян до органів влади. Однак, ознайомлення з офіційними сайтами показало, що зразки документів, необхідних для звернення громадян до відповідного органу, дійсно розміщені на всіх сайтах, проте знайти інформацію про роботу з цими зверненнями виявилось важко, за виключенням урядового веб-порталу.

Таким чином, серед варіантів е-участі громадян можна виокремити наступні: електронні дискусійні групи для обговорення та розроблення варіантів політики, електронні звернення, електронний референдум, онлайн голосування, обговорення рішень міської ради чи парламенту, онлайн конференції [5, с. 24]. В Україні знаходить реалізацію такий вид е-участі як е-консультації, покликані сприяти встановленню діалогу органів влади з громадськістю, підвищити якість підготовки рішень із важливих питань державного та місцевого значення з урахуванням громадської думки, створити умови для участі громадян у розробленні проектів таких рішень. Невід'ємною складовою успішного впровадження е-консультацій є врахування результатів органами публічної влади під час прийняття остаточного рішення або в подальшій їхній роботі.

За висновками зарубіжних експертів на шляху електронного залучення громадян до вироблення політики виникає ряд проблем, зокрема: задоволення запитів кожного, без винятку, громадянина; розробка відповідних інструментів залучення громадян до колективного вироблення та ухвалення рішень; забезпечення послідовної участі громадян на всіх етапах вироблення політики; оцінка необхідності та ефективності застосування ІКТ у конкретних ситуаціях, встановлення відповідності електронного залучення цілям громадян і влади; реальна готовність влади співпрацювати з громадянами, враховуючи їхні пропозиції, аналізуючи побажання [4, с. 19–20].

На особливу увагу заслуговує питання надання допомоги і підтримки окремим групам громадян (інвалідам, літнім людям, територіально віддаленим особам та ін.) у їхньому виході в онлайн простір і включенні в онлайн діалог.

Реалізація політики е-демократії та її механізмів для кожної країни має свої особливості і залежить від історичних умов, державотворчих процесів, форм правління, рівня розвитку громадянського суспільства, соціально-економічних умов тощо. Метою розвитку е-демократії в Україні на шляху подолання кризи суспільної довіри до політичної системи є досягнення європейських стандартів якості надання державних послуг, виведення на новий рівень взаємодії держави з громадянами, покращення якості і швидкості прийняття управлінських рішень. Досліджуючи досвід впровадження інструментів е-демократії в державі, можна стверджувати, що сьогодні громадяни України мають більший доступ до інформації щодо актуальних життєвих проблем, у тому числі й політичних. Діяльність органів державної влади та місцевого врядування ширше висвітлюється на офіційних веб-сайтах. Однак, на жаль, останні все ще мають переважно інформаційний характер, що свідчить про низький рівень зворотного зв'язку органів влади з населенням. Актуально змінити

цю тенденцію і трансформувати сайти в інструменти двосторонньої комунікації.

Однією з причин низьких показників використання системи е-урядування населенням для отримання інформації є слабка освітня і роз'яснювальна кампанія. Для прискорення розвитку е-демократії необхідно крім технологічних аспектів, звернути увагу на підвищення якості освіти. Громадяни повинні бути обізнаними зі своїми правами та обов'язками щодо співпраці з владою та впливу на процес прийняття рішень. У свою чергу, представники органів влади повинні навчитися спілкуватися з населенням, бути неупередженими та ставитись із розумінням до їхніх потреб [5, с. 33].

Таким чином, суспільна довіра є основним чинником легітимації політичної влади. Однак, вади функціонування вітчизняної політичної системи підривають належну політичну комунікацію між державою, її інститутами та громадянами. Оптимальним засобом подолання кризи довіри до політичної системи є е-демократія. Активне впровадження її механізмів, зокрема, е-урядування та е-участі населення, сприяє відкритості політичної влади, сприяє спілкуванню громадян із органами державної влади. У свою чергу, держава отримує максимально повні дані про позицію громадян для координації своїх дій, а останні мають відкритий доступ до офіційної інформації, можливість висловлювати свої міркування, підтримувати реальний діалог із представниками влади в онлайн режимі, лобіювати прийняття важливих законів чи рішень.

Список використаних джерел

1. Мазурок Ю. О. Концепції електронної демократії в зарубіжній політичній думці / Ю. О. Мазурок // Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах «Грані». – 2011. – №1 (75). – С.160–164.
2. United Nations E-Government Survey 2014 [Electronic resource] // UN E-Government Knowledge Database; Department of Economic and Social Affairs. – URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2014> (20.05.2018).
3. United Nations E-government Survey 2016 [Electronic resource] // UN E-Government Knowledge Database; Department of Economic and Social Affairs. – URL: <http://workspace.unpan.org/sites/Internet/Documents/UNPAN97453.pdf> (20.05.2018).
4. Кедді Дж. Електронна демократія: сподівання та проблеми / Джоан Кедді, Крістіан Вергез [та ін.]; [пер. з англ. С. Соколик, О. Оржель, К. Гомма]. – К.: Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу, 2009. – 164 с.
5. Грицяк Н. В. Електронна демократія як механізм політичної взаємодії: навч.-метод. рек. / Н. В. Грицяк, С. Г. Соловйов. – К.: НАДУ, 2013. – 44 с.

References

1. Mazurok Yu. O. Kontseptsiyi elektronnoyi demokratiyi v zarubizhnyi politychniy dumtsi / Yu. O. Mazurok // Naukovo-teoretychnyy i hromadsko-politychnyy almanakh «Hrani». – 2011. – №1 (75). – S.160–164.
2. United Nations E-Government Survey 2014 [Electronic resource] // UN E-Government Knowledge Database; Department of Economic and Social Affairs. – URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2014> (20.05.2018).
3. United Nations E-government Survey 2016 [Electronic resource] // UN E-Government Knowledge Database; Department of Economic and Social Affairs. – URL: <http://workspace.unpan.org/sites/Internet/Documents/UNPAN97453.pdf> (20.05.2018).
4. Keddi Dzh. Elektronna demokratiya: spodivannya taproblemy / Dzhoan Keddi, Kristian Verhez [ta in.]; [per. z anh. S. Sokolyk, O. Orzhel, K. Homma]. – K.: Tsentr adaptatsiyi derzhavnoyi sluzhby do standartiv Yevropeiskoho Soyuzu, 2009. – 164 s.

5. Hrytsiak N. V. Elektronna demokratiya yak mekhanizm politychnoyi vzayemodiyi: navch.-metod. rek. / N. V. Hrytsyak, S. H. Solovyov. – K.: NADU, 2013. – 44 s.

Vasylevych Yu. V., Ph. D. (History), Docent, Political Science
Department at V. O. Sukhomlynskyi National University of Mykolaiv
(Ukraine, Mykolaiv), vasilevich.80@gmail.com

Electronic democracy as a means to overcome the crisis of confidence in the political system

Citizens' confidence is a fundamental factor in the legitimization of power. However, the imperfect functioning of the Ukrainian political system undermines confidence attitude among the participants of social and political relations. The purpose of the paper is to analyze e-democracy as an effective means to overcome the crisis of public confidence in the state and raise the level of legitimacy of the current power institutions. Particular attention has been paid to such forms as e-government and e-participation. Research methods of analysis and synthesis, structural-and-functional method, comparative analysis, descriptive, critical and statistical methods were used in the research process. It is proved that political reality requires the reconstruction of democratic political institutes, and e-democracy is given a significant role. Evaluated state and prospects of the development of e-democracy in Ukraine allows to say, firstly, about the notable achievements of telecommunication infrastructure and the availability of the Internet for a wide range of users; and secondly, about the real resources demand for citizens' political participation.

Keywords: political system, crisis of public confidence, e-democracy, e-government, e-participation.

* * *

УДК 321.728:354–057.341

Войчук А. Ю.,
аспірантка кафедри політичних наук, Київський
національний університет ім. Тараса Шевченка
(Україна, Київ), alinavoychuk@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА ЗА ПАРЛАМЕНТАРНОЇ ФОРМИ РЕСПУБЛІКАНСЬКОГО ПРАВЛІННЯ

Розглядаються особливості інституту президентства у парламентарних республіках. З'ясовуються переваги та недоліки, які притаманні парламентарній формі республіканського правління та їх вплив на функціонування інституту президентства.

Ключові слова: президент, інститут президента, інститут президентства, парламентарна республіка.

Інститут президентства є невід'ємним елементом політичних систем більшості держав світу. Глава держави у різних країнах посідає неоднакове місце і відіграє різну роль у системі вищих органів державної влади. Обсяг функцій і повноважень президента поширюються на всі сфери державної діяльності – законодавчу, виконавчу, судову, зовнішньополітичну. Однак наявність у глави держави тих чи тих повноважень визначається передусім формою державного правління. Попри відмінності між формами державного правління у більшості країн світу статус глави держави конституційно ідентифікується з виконавчою владою. У парламентарних республіках президент отримує мандат від парламенту і зазвичай не відіграє істотної ролі у державному керівництві суспільством. Він здійснює церемоніальні та представницькі функції.

Серед численних досліджень і публікацій, у яких висвітлюються особливості інституту президентства за парламентарної форми республіканського правління, особливої уваги заслуговують праці таких зарубіжних та вітчизняних дослідників: Д. Горовіца, М. Дмитренка, Ю. Ковалю, Ю. Коломійця, Н. Кононенко, С. Паречині, В. Сухоноса тощо.